

چگونه کتاب تاریخ طبری به انگلیسی ترجمه شد

تاریخ الرسل و الملوك تألیف ابوجعفر محمد بن جریر طبری (فوت حدود ۳۱۰ هـ. ق.) را به حق مهمترین و قدیمی ترین کتاب تاریخ جهان می دانند که در دنیای اسلام به دست یک عالم ایرانی مسلمان نوشته شده است. به همین قیاس ترجمه انگلیسی این کتاب را در ۳۸ جلد باید مهمترین ترجمه ای دانست که از یکی از متون معتبر و مهم قرون طلایی تمدن اسلامی به یکی از زیانهای اروپایی شده است. از آن گذشته متن انگلیسی ترجمه مزیتی نیز بر اصل عربی هم دارد و آن این است که هر جلد آن مشتمل بر مقدمه و حواشی و تعلیقات مفیدی است که در فهم مطلب به خواننده غیر متخصص بسیار کمک می کند. داستان انجام یافتن ترجمه انگلیسی تاریخ طبری هم بسیار جالب است و هم گویای حقیقتی در تأثیر مداوم عنصر ایرانی در اشاعه و تعالی فرهنگ اسلام. بنابراین لازم می دانم که خلاصه ای از آن را چنان که در مقدمه ترجمه انگلیسی کتاب آمده است به عرض برسانم.

در سال ۱۹۷۱ میلادی که استاد احسان یارشاطر سرپرستی قسمت انتشار متون نمونه فارسی را در یونسکو بر عهده داشت، به سازمان یونسکو پیشنهاد می کند که ترجمه کامل تاریخ الرسل و الملوك طبری را در یکی از سلسله انتشارات خود به طبع برساند. با آن که این سازمان ابتدا با توصیه وی موافقت ضمنی نشان می دهد، بعداً کمیسیون مربوط به تصمیم گیری در مورد انتخاب کتابهای عربی، این پیشنهاد را رد می کند و انتشار آثار دیگری از زبان عربی را بر طبع ترجمه کامل متن تاریخ طبری ترجیح می دهد. استاد یارشاطر چون از پشتیبانی کمیسیون عرب ناامید می گردد، بنگاه ترجمه و نشر کتاب را در

تهران و او می‌دارد که بدین ترجمه اقدام کند.

وی در این باب می‌نویسد کوشش من برای ترجمه این کتاب تنها بدین منظور نبود که این متن معتبر در اختیار متخصصان غیر عرب قرار بگیرد، بلکه چون تاریخ طبری مهمترین منبع تاریخ ایران دوره ساسانی است می‌خواستم ترجمه کامل این بخش در اختیار محققان تاریخ ایران که زبان عربی نمی‌دانند قرار داده شود. به هر حال پس از آن که استاد یارشاطر تصمیم به طبع ترجمه انگلیسی متن طبری می‌گیرد تا سه سال، یعنی تا سال ۱۹۷۴ به فراهم آوردن مقدمات این کار می‌پردازد. سپس در این سال از فرانتر روزنتال (Franz Rosenthal) استاد دانشگاه ییل دعوت می‌کند که در این مهم با او همکاری نماید. بدین ترتیب در آغاز، هیأت تحریریه ای مرکب از روزنتال، احسان عباس (استاد دانشگاه امریکایی بیروت) و خود یارشاطر تشکیل می‌شود، که بعداً بازورث (C. E. Bosworth) استاد دانشگاه منچستر، و جاکوب لسنر (Jacob Lassner) استاد دانشگاه ایالتی وین، میشیگان نیز به این هیأت می‌پیوندند. این افراد سپس جستجوی خود را برای یافتن کسانی که هم در تاریخ اسلام دست داشته باشند و هم به زبان عربی کلاسیک احاطه آغاز می‌کنند.

چنین تصمیم گرفته می‌شود که ترجمه انگلیسی کتاب بر اساس متن انتقادی که به همت دخوبه (M. J. de Goeje) بین سالهای ۱۸۷۹ و ۱۹۰۱ میلادی در لایدن هلند به چاپ رسیده است قرار گیرد. سپس متن کامل کتاب تاریخ طبری به ۳۸ قسمت دویست صفحه ای تقسیم می‌شود تا هر قسمت به صورت یک جزء نسبتاً مستقل در اختیار یک مترجم قرار داده شود. تقسیم متن به قطعات دویست صفحه ای از این رو بوده است که حجم متن به قدری تقلیل یابد که اضافه کردن تعلیقات و حواشی مفصل برای مترجمین در هر جلد ممکن گردد. هیأت سرپرستان این پروژه به زودی درمی‌یابند که نظر به تعدد مترجمین و ویژگیهای مخصوص سبک و روش هر مترجم، اگر دستورالعمل مفصل و دقیقی در اختیار آنان قرار داده نشود، ترجمه کل متن عربی ترجمه ای یکدست و به سامان از آب در نخواهد آمد. از این رو دستورالعمل مشخصی در مورد نحوه ترجمه، تعلیقات، کتابنامه، فهرستها، و دیگر مطالب مربوط تهیه می‌کنند و در اختیار مترجمین قرار می‌دهند. اضافه بر این حاصل کار هر یک از مترجمان، به توسط بازورث و لسنر مورد بررسی قرار می‌گیرد و اصلاحاتی در جهت هماهنگ کردن متن در آنها انجام می‌شود.

هر یک از مجلدات سی و هشت گانه، دارای فهرست مطالبی است که در آن نه تنها عنوانهای اصلی متن عربی به ترجمه انگلیسی نقل شده است، بلکه بعضاً برای روشتر شدن

ساختمان روایت، عنوانهای دیگری هم از سوی مترجم بر آن افزوده گردیده است. به علاوه هر یک از مجلدات آراسته به تعلیقاتی است که اسامی اشخاص و لغات تکنیکی و تعقیدات متن را روشن می سازد. با آن که هر یک از مجلدات آغازین تنها مقدمه مختصری داشتند، بعداً تصمیم بر آن می شود که هر مترجم را اجازه دهند تا مقدمه مفصلی شامل بحث پیرامون مطالب مجلدی که ترجمه کرده، به همراه نقشه ها و نسینامه هایی که لازم است فراهم آورد و در ابتدای کتاب قرار دهد تا خوانندگان بتوانند با مطالعه آن مقدمه، زمینه علمی و تاریخی کافی برای درک آنچه که در متن آمده است به دست آورند.

بنده از نظر اهمیت، خلاصه ای از دستورالعملی را که مترجمین کتاب تاریخ طبری ملزم به پیروی از آن بوده اند در این جا نقل می کند:

الف: دستور العمل ترجمه:

- ۱- هدف این ترجمه آن است که متنی دقیق و فصیح به دست دهد.
- ۲- اسامی معروف، مانند مکه، مدینه، بغداد، اورشلیم، و امثالها به صورت معروف خود در زبان انگلیسی نوشته می شوند.
- ۳- اصطلاحات تکنیکی مانند وزیر و قاضی که معادل‌های انگلیسی دارند باید به آن معادلها ترجمه شوند. هر گاه این اصطلاحات دارای معادل‌های معروف به زبان انگلیسی نباشند باید در حواشی توضیح داده شوند یا متبعی که آنها را شرح می کند معرفی گردد.

ب: دستور العمل تعلیقات:

- ۱- کلیه اسامی یا واژه های تکنیکی که برای خواننده غیر متخصص مفهوم نباشد باید توضیح داده شوند.
- ۲- منابع جنبی مربوط به هر مطلب باید شناخته و معرفی شوند.
- ۳- جزئیات مربوط به فقه اللغة عربی یا سبک شرعی که تنها متخصصین در زبان و ادب عرب را به کار می آید، باید فقط هنگامی که توضیح آنها به فهم ترجمه کمک می کند شرح داده شود.
- ۴- در مورد اسامی جغرافیایی غیر معروف ذکر منابعی مانند معجم البلدان که آنها را شرح می کند بسنده است مگر هنگامی که شرح لازم به درک متن کمک کند.
- ۵- هنگامی که شرح لازم در مورد مطلبی نیازمند صفحات متعدد باشد، این شرح به صورت ضمیمه ای به آخر کتاب ملحق خواهد شد.
- ۶- حداکثر صفحات تعلیقات و حواشی متن نباید از یک سوم کل صفحات متن فراتر

ج: دستورالعمل مربوط به متن مورد استفاده:

با آن که این ترجمه بر اساس متن انتقادی چاپ لایدن صورت می گیرد، طبع قاهره تاریخ طبری هم باید مورد توجه مترجمان قرار گیرد و هرگاه اختلاف دو طبع مهم است، این اختلاف باید در نظر گرفته شود و در زیرنویس هم بدان اشاره گردد. گذشته از آنچه ذکر شد شماره صفحات متن عربی (چاپ دخویه) در حاشیه ترجمه انگلیسی در براکت [ ] می آید و تمام تاریخهای هجری با معادلهای میلادی که با یک خط مورب از تاریخ هجری جدا شده اند همراهند. هر مجلد دارای فهرست اسامی مفصل و مرتب است.

با چنین دقتی، تاکنون تمام متن تاریخ الرسل والملوک طبری - به جز جلد پنجم: «ساسانیان» که ترجمه آن به پایان نرسیده است - در طی مدت ۲۵ سال ترجمه و منتشر گردیده است و جلد سی و نهم آن: «وفیات و انساب» نیز زیر چاپ است.

عناوین مجلدات کتاب و نام مترجم هر جلد به شرح زیر است:

- Volume I, *General Introduction and From Creation to the Flood*, Franz Rosenthal
- Volume II, *Prophets and Patriarchs*, William M. Brinner
- Volume III, *The Children of Israel*, William M. Brinner
- Volume IV, *The Ancient Kingdoms*, Moshe Perlmann
- Volume V, *The Sasanians* - not yet published
- Volume VI, *Muhammad at Mecca*, W. Montgomery Watt and M. V. McDonald
- Volume VII, *Foundation of the Community*, W. Montgomery Watt and M. V. McDonald
- Volume VIII, *The Victori of Islam*, Michael Fishbein
- Volume IX, *The Last Years of the Prophet, A.D. 630-632/A.H. 8-11*, Ismail K. Poonawala
- Volume X, *The Conquest of Arabia, A.D. 632-633/A.H 11*. Fred M. Donner
- Volume XI, *The Challenge to the Empires*, Khalid Y. Blankinship
- Volume XII, *The Battle of al-Qadisiyyah*, Yohanan Friedmann
- Volume XIII, *The Conquest of Iraq, Southwestern Persia and Egypt*, Gautier H. A. Juynboll
- Volume XIV, *The Conquest of Iran, A.D. 641-643/A.H. 21-23*, G. Rex Smith
- Volume XV, *The Crisis of the Early Caliphate, A.D. 644-656/A.H., 24-35*, R. Stephen Humphreys
- Volume XVI, *The Community Divided: The Caliphate of 'Ali I. A.D. 656 657/A.H. 35-36*, Adrian Brockett
- Volume XVII, *The First Civil War: From the battle of Siffin to the Death of 'Ali, A.D.*

- 656-661/A.H. 36-40, G. R. Hawting
- Volume XVIII, *Between Civil Wars*, Michael G. Morony
- Volume XIX, *The Caliphate of Yazid b. Mu'awiyah, A.D. 680-683/A.H. 60-64*, I.K.A. Howard
- Volume XX, *The Collapse of Sufyanid Authority and the Coming of the Marwanids*, G. R. Hawting
- Volume XXI, *The Victory of the Marwanids, A.D. 685-693/A.H. 66-73*, Michael Fishbein
- Volume XXII, *The Marwanid Restoration: The Caliphate of 'Abd al-Malik*, Everett K. Rowson
- Volume XXIII, *The Zenith of the Marwanid House: The Last Years of 'Abd al-Malik*, Martin Hinds
- Volume XXIV, *The Empire in Transition: The Caliphates of Sulayman, 'Umar, and Yazid*. David S. Powers
- Volume XXV, *The End of Expansion: The Caliphate of Hisham*, Khalid Y. Blankinship
- Volume XXVI, *The Waning of the Umayyad Caliphate: Prelude to Revolution*, Carole Hillenbrand
- Volume XXVII, *The 'Abbasid Revolution, A.D. 743-750/A.H. 126-132*, John Alden Williams.
- Volume XXVIII, *'Abbasid Authority Affirmed: The Early Years of al-Mansur, A.D. 753-763/A.H. 136-145*, Jane Dammen McAuliffe
- Volume XXIX, *Al-Mansur and Al-Mahdi, A.D. 763-786/A.H. 146-169*, Hugh Kennedy
- Volume XXX, *The 'Abbasid Caliphate in Equilibrium, A.D. 785-809/A.H. 169-193*, C.E. Bosworth
- Volume XXXI, *The War Between Brothers, A.D. 809-813/A.H. 193-198*, Michael Fishbein
- Volume XXXII, *The Reunification of the 'Abbasid Caliphate*, C.E. Bosworth
- Volume XXXIII, *Storm and Stress along the Northern Frontiers of the 'Abbasid Caliphate*, C.E. Bosworth
- Volume XXXIV, *The Roots of Decay, A.D. 841-863/A.H. 227-248*, Joel L. Kraemer
- Volume XXXV, *The Crisis of the 'Abbasid Caliphate*, George Saliba
- Volume XXXVI, *The Revolt of the Zanj*, David Waines
- Volume XXXVII, *The 'Abbasid Recovery*, Phillip Fields
- Volume XXXVIII, *The Return of the Caliphate to Baghdad, A.D. 892-915/A.H. 279-302*, Franz Rosenthal
- Volume XXXIX, *Obituaries and Genealogies - in pres*